

Тетяна
Чайка

БЕСІДИ З ВІЛЕНОМ ГОРСЬКИМ Мій інститут. «Острів щастя»

Ми починаємо публікацію фрагментів інтерв'ю з Віленом Сергійовичем Горським, яке відбулося в жовтні 2006 року. З різноманітного матеріалу цього інтерв'ю я обрала спогади про київський Інститут філософії — за словами Вілена Сергійовича, «острів щастя», на який він потрапив 1963 року, працював упродовж 30 років і з яким був тісно пов'язаний до кінця свого життя. Інститут — місце, де поруч з ним були його друзі, де він зростав як учений, де були написані головні його твори. Ці спогади мого вчителя і друга особливо цінні для мене тим, що наш інститут бачиться в них очима мудрої, уважної і доброї людини.

Тетяна Чайка: Вілене Сергійовичу, я розумію, що десять років по закінченні університету Ви не мали роботи, безпосередньо пов'язаної з філософією. Як усе ж вийшло, що Ви потрапили до інституту?

Вілен Горський: Можна сказати, випадково, за щасливим збігом обставин. 1963 року, коли я ще працював у Будинку піонерів і водив екскурсії по місту, до Києва приїхав мій давній університетський друг і однокурсник Міша Бичваров.

Т.Ч.: А як складалася його доля?

В.Г.: Після університету він повернувся до себе в Болгарію, одразу почав викладати філософію у виші. З анкетною в нього було все гаразд, тим більше що навчався в Радянському Союзі — тоді це було дуже престижно, це був статус. До того ж,

Міша добре знав російську мову — вивчив за п'ять років студентства. Тодор Павлов забрав його у ЦК партії, до свого відділу. Причому, оскільки до Болгарії час від часу наїжджали відомі радянські філософи, Мішу як випускника філософського факультету і людину, що знає російську мову, завжди приставляли до них як супровідника. Таким чином він перезнайомився з усією офіційною філософською елітою, яка дуже любила їздити до Болгарії у різноманітні відрядження. І вони його з часом запам'ятали і перейнялися до нього повагою. Отак він познайомився з Копніним. І Копнін, на знак вдячності, якось організував запрошення Міші до Києва.

Т.Ч.: Хвилиночку, Вілене Сергійовичу. Отже, йдеться про 63-й рік. А де тоді був Копнін? І ким він був?

В.Г.: 1963-го він уже був директором київського Інституту філософії. А до того, приїхавши до Києва, він працював у політехнічному інституті, потім став деканом філософського факультету... Чи був він у Болгарії ще як декан, чи вже як директор інституту — не знаю. Але вони познайомились, і він запросив Бичварова сюди. Для Міші це було дуже істотно, адже тут він п'ять років навчався. Приїхавши, він одразу ж прибіг до нас і страшенно обурився, що я перебуваю осторонь від філософії. Я йому пояснив, що так сталося не з моєї волі і за нинішніх обставин дорога до академічної філософії для мене фактично закрыта. І ось він пішов, можна сказати, на авантюру. В бесіді з Копніним він запитав його, як, мовляв, справи у Горського. Копнін питає: «А хто це такий?». А Мишко й каже: «Як! Ви не знаєте, хто такий Горський? Та це ж...» — і почав співати мені дифірамби як кращому студенту факультету, як серйозному вченому тощо. Понад те, докинув для переконливості, що ми з ним досліджували українсько-болгарські філософські зв'язки. Ну, якщо зважати на те, що ми в наших бесідах інколи заторкували це питання, то десь він, так би мовити, був не зовсім неправий. І Копнін мною зацікавився.

Т.Ч.: До того моменту Ви його не знали?

В.Г.: Ні, не знав. Тож він мене запросив до себе, це було десь у травні — червні 1963 року, і у нас була розмова. Зрештою він мені сказав: «Ну ось, давайте домовимося так. Працюйте разом з Бичваровим над написанням книги про українсько-болгарські філософські зв'язки. Коли напишете книгу, це буде достатньою підставою для того, щоб взяти вас до Інституту філософії. А в інституті ми цю книгу рекомендуємо до друку».

Т.Ч.: А як Ви його запам'ятали? Ви ж його тоді вперше побачили?

В.Г.: Що й казати, Копнін справляв дуже гарне враження.

Т.Ч.: Він же молодий тоді був?

В.Г.: Молодий, високий, вальяжний. Московська говірка... Ну дуже гарна людина.

Т.Ч.: Либонь, такий собі пан?

В.Г.: Пан, але заворожливий.

Т.Ч.: Відрізнявся від нашого київського начальства?

В.Г.: Відрізнявся. З одного боку, він справді явно був пан, до того ж інтелектуал і вчений, а з іншого — якимось зовсім без апломбу, дуже простий і людяний у спілкуванні. Згадую, буквально через кілька місяців після нашого знайомства ми з моєю дружиною Тамілою Василівною абсолютно випадково здибалися з ним на пероні вокзалу. І ось він мене зупинив, почав розпитувати про наше життя-буття тощо. Такий у нього був стиль спілкування: завжди підкреслено на рівних, але разом з тим відчувалося, що це прагнення до рівності демонструє інтелектуал.

Т.Ч.: А Бичваров на той час уже поїхав?

В.Г.: Так. Це вже було пізніше, опосередковувальною ланкою між мною і Копніним тоді вже був Попович.

Т.Ч.: А де на той час був Попович?

В.Г.: Закінчив інститутську аспірантуру і був у відділі логіки наукового дослідження.

Т.Ч.: Отже, як розвивалися справи далі?

В.Г.: Після розмови з Павлом Васильовичем я розпочав інтенсивно працювати над книгою. Природно, інтервал для роботи мав би бути значно більшим, аж ось у вересні приходить Попович і радить негайно йти до Копніна. А в інституті на цей час склалася така ситуація. Після приходу Копніна дуже багато друзів Острянина пішло, і утворилася велика кількість вакантних місць. Причому існувала загроза, що коли ці вакансії не будуть заповнені до кінця року, то їх викреслять зі штатного розкладу інституту, віднімуть. І от у вересні — жовтні 1963 року Копнін оголошує масову мобілізацію для заповнення вакантних місць.

Т.Ч.: Це ж скільки він до того був директором?

В.Г.: Приблизно рік. І ось, серед цих волонтерів опинився і я. До нашого відділу прийшли тоді Іваньо, я і Володя Роменець. Троє.

Т.Ч.: Як називався тоді ваш відділ?

В.Г.: Історії філософії на Україні.

Т.Ч.: А хто іще тоді за цим терміновим набором потрапив до інституту? Кого ще можете згадати?

В.Г.: Ти знаєш, я вже не пригадаю.

Т.Ч.: А хто там уже працював, коли Ви туди прийшли?

В.Г.: У відділі тоді працював Євдокименко, він був завідувач відділу, Сундарєва Марія Іванівна... Ну, Женя Пронюк, але він, по-моєму, прийшов разом з нами. По суті, весь відділ зібрався тоді... А, Володя Губенко. Він до того часу працював у відділі філософських проблем природознавства, а перейшов до нашого. Нічик Валерія — вона теж вже була в інституті і теж у відділі філософських проблем природознавства, і ось перейшла до нас.

Т.Ч.: А цікаво, вона потрапила до інституту одразу після університету або ж таким шляхом, як Ви?

В.Г.: Ні, вона потрапила одразу. Вона поступила до аспірантури, написала дисертацію про Богомольця, ще у відділі філософських проблем природознавства. А потім пішла у декрет, народила дівчинку, кілька років була вдома і повернулася вже у відділ історії філософії на Україні.

Т.Ч.: А які тоді ще були відділи в інституті?

В.Г.: Бачиш, Копнін же все перебудував. До того були відділи діамату, істмату, критики сучасної буржуазної філософії, історії філософії на Україні... Копнін створив відділ логіки наукового дослідження і взагалі поставив питання про те, що відділи мають створюватися не за прийнятими розділами філософії, а на проблемній основі, відповідно до тієї чи тієї проблеми, що її розробляють їхні співробітники.

Т.Ч.: А традиції дослідження загальної історії філософії, як це робилося в Москві, не було?

В.Г.: Ні, ні. Річ у тому, що в Радянському Союзі існував поділ праці: загальна історія філософії — це Москва, Ленінград, а історія філософії периферії — це місцеві, регіональні історики філософії.

Т.Ч.: І іншої історії філософії не було?

В.Г.: Ні, іншої не було. Тобто були одиниці, які самостійно вивчали Гегеля, Канта або ще когось, працюючи у вузах, але в Інституті філософії відділу з всесвітньої історії філософії як такого бути не могло. Були відділи критики сучасної буржуазної філософії та історії філософії на Україні.

Т.Ч.: Етики і естетики не було?

В.Г.: По-моєму, ні.

Т.Ч.: Мазепи тоді не було ще в інституті?

В.Г.: Мазепа був... А, і естетика була. Гончаренко був тоді завідувачем цього відділу, Микола Васильович. Ну, Мазепа був тоді молодий...

Т.Ч.: Але ж він з Вами не навчався?

В.Г.: Ні, він кінчав філософський факультет, але десь на курс раніше.

Т.Ч.: А де був розташований інститут?

В.Г.: Інститут був розташований на нинішній Грушевського, 4, в будинку секції суспільних наук, на останньому поверсі, на сьомому. А до того часу він був на вулиці Чекістів, десь там, приблизно, де зараз Інститут соціології. Але я цього періоду не застав, я тільки чув, як про це розповідали.

Т.Ч.: А тоді це була академічна структура чи партійна?

В.Г.: Академічна, це все ж таки був Інститут філософії. Біляпартійна, безперечно. Тож потім, коли з'явився цей будинок, інститут перевели туди на сьомий поверх. Ми там займали шість кімнат. Копнін нам казав: «Ви всім скажіться, що нам тісно. Але, не приведи Боже, не доведіть до того, щоб нам розширили приміщення, тому що тоді примусять ходити щодня».

Т.Ч.: А як ходили? Були службові дні?

В.Г.: Так, як і зараз. Взагалі досить ліберальний режим був. У розумінні відвідувань і всього іншого.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, Вас прийняли науковим співробітником чи лаборантом?

В.Г.: Мене взяли виконуючим обов'язки молодшого наукового співробітника. А потім, як минув, здається, рік, уже оголосили конкурс і за конкурсом обрали молодшим науковим співробітником.

Т.Ч.: Тоді цю посаду можна було отримати без наукового ступеня?

В.Г.: Так. Тоді ж було не до жиру, аби живу. Молодший науковий співробітник — це за умовою була посада без ступеня.

Т.Ч.: А от заробітна платня — як вона співвідносилася, скажімо, з зарплатою шкільного вчителя або піонервожатого?

В.Г.: Я не пам'ятаю. Здається, не дуже відрізнялася. Маленька зарплата була. Ну, можливо, трохи вища за вчительську. Коли захистив кандидатську — отоді помітно більшою стала. Для мене це було, звичайно...

Т.Ч.: Ця зміна була дуже значною?

В.Г.: Дуже.

Таміла Василівна: Зарплата була 90 карбованців на місяць. Я точно пам'ятаю. А я одержувала 78. Я вже закінчила інститут, працювала у великій бібліотеці, і у нас така зарплата була. І ми на цю зарплату жили. Ніхто не допомагав нам.

Т.Ч.: Отже, це виходить 170 карбованців на трьох, — вже ж був у вас маленький Серьожа?

Т.В.: Так. А потім, після захисту, він одразу почав 400 одержувати.

В.Г.: Ні, менше. 160.

Т.В.: А, так. 400 — це після захисту докторської дисертації.

В.Г.: 160. І все одно, для нас це була дуже велика сума; раптом у нас з'явилися якісь вільні грошики. Шапку, бач, можна було купити. Такі гроші.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, скажіть мені, будь ласка, таке. От ми зупинилися на Вашому щасливому приході до інституту. А коли Ви ще вчилися в університеті, що там тоді знали, що говорили про інститут, чи вважали його бажаним місцем роботи?

В.Г.: Не було ніякого спілкування з інститутом. У колі студентів, де я обертався, практично нічого не знали про інститут філософії.

Т.Ч.: Ніхто з інституту у вас не викладав?

В.Г.: Та ні... Директором інституту був Омеляновський, потім його змінив Острянин, але ні за того, ні за іншого жодних контактів з інститутом на рівні студентської маси не було. Викладачі, певно, якимось спілкувалися...

Т.Ч.: Спільних наукових конференцій не було?

В.Г.: Ні, ні. Та й узагалі наукові конференції, такі, які заторкували б студентську масу, траплялися вкрай рідко. За всі свої студентські роки я хіба що одну таку пригадую, та й та мала суто навчальний, локальний характер, не виходячи за межі студентства старших курсів філософського факультету.

Т.Ч.: А розподіл до інституту випускники тих років отримували?

В.Г.: Так. Отримували, я так думаю. Хоча точно не знаю, чи одразу, чи для них теж був якийсь перехідний період, як і для всіх інших. У будь-якому разі, коли я прийшов до інституту, там уже працювали Валерія Нічик, Володя Губенко, Серьожа Кримський. Кримський, наскільки мені відомо, відпрацював належне у школі на Подолі, а потім влаштувався в інститут лаборантом. Раніше за мене поступили туди в аспірантуру Мирослав Попович, Ігор Бичко.

Т.Ч.: Тобто це вже безпосередньо Ваш курс?

В.Г.: Так, моє, так би мовити, покоління. Попович і Кримський на рік старші за мене, а Бичко — мій однокурсник. На 63-й рік Попович уже захистив кандидатську, Ігор теж. Ігор, щоправда, тоді перейшов на роботу до університету. Тож коли я прийшов, в інституті вже зібралось коло людей, яких я знав з часів свого студентства. Той же Володя Мазепа, Попович — вони вже працювали там.

Т.Ч.: А цікаво, коли Ви були на четвертому, п'ятому курсі — вже ж були, певно, якісь розмови про розподіл?

В.Г.: Розмови про розподіл... Ми від початку усвідомлювали, що для нас закрито шлях роботи за спеціальністю на кафедрі філософії — через суто технічну обставину нашої безпартійності. Тож проблема розподілу вирішувалася цілком однозначно — усіх до школи. Можливість чогось бажати зводилася лише до місця, куди ти отримував призначення. Зачепитися в Києві було надзвичайно важко; загалом, це була амплітуда шкіл. Факультет налаштовував нас на роботу викладачами історії в середній школі. І, як окремих виняток для тих, кому не до снаги був такий тип діяльності, — робота в так званих обласних лекційних бюро товариства «Знання». Там були штатні посади лекторів. Понад те, у нас навіть була лекційна практика. Я, наприклад, місяць працював у Рівному, в місцевому лекційному бюро. Там потрібно було підготувати лекцію для широких мас населення і потім, згідно з планами бюро, виступати з цією лекцією перед трудящими.

Т.Ч.: Те, що називалося пропагандою?

В.Г.: Так, пропаганда. Отаке було коло можливих занять. Інститут філософії якось не уявлявся нам серед місць можливої роботи. Хоча я не узагальнюю, я кажу не про всіх, а про своє коло.

Т.Ч.: А тогочасних українських філософів Ви знали? Я не кажу про підручники.

В.Г.: Підручників не було. Знали Омеляновського як фахівця в галузі філософських проблем природознавства. Оце, здається, і все.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, коли Ви прийшли до інституту, що змінилося у Вашому інтелектуальному житті?

В.Г.: Ну, зміну для себе я відчув надзвичайно масштабну, оскільки переходив із сфери середньої школи, будинків піонерів тощо до науково-дослідного інституту. Але справа в тому, що зміна ця була дуже значущою і для тих, хто опинився в інституті раніше за мене. По суті, перебування в 1962—68 роках на директорській посаді Копніна інститут перетворило. На нас із заздністю дивилися всі наші колеги з інших гуманітарних інститутів Академії наук — ну, будинок же ж величезний, сім поверхів! Там розташувалася вся секція суспільних наук — інститути історії, археології, літератури, мовознавства, фольклору та етнографії...

Т.Ч.: Ви якось спілкувалися зі співробітниками інших інститутів?

В.Г.: Так, спілкувалися. Ну, по-перше, вчена рада із захистів була об'єднаною.

Т.Ч.: Як це?

В.Г.: А ось як. Скажімо, Попович захищав свою докторську дисертацію на вченій раді, де головував Білодід, директор інституту мовознавства... Тобто це була вчена рада, до якої увіходили науковці з інститутів історії, мовознавства тощо. Єдина вчена рада секції суспільних наук.

Т.Ч.: І така система існувала не один рік?

В.Г.: Ну, це було природно, адже докторів було один, другий, та й годі. Два-три доктори філософії на всю Україну — з кого ж ти збереш учену раду?.. До того ж усі в одному будинку — природно, що якимсь спілкуванням було. Й усі з заздністю дивилися на нас. Поміж усіма іншими ми — це дуже чітко поставало на рівні самосвідомості — відчували себе на такому собі острові щастя. І стосовно колишнього інституту, і стосовно інших інститутів суспільних наук.

Т.Ч.: А що конкретно все ж таки змінилося з приходом Копніна?

В.Г.: Стиль життя. Я прийшов у сім'ю. Це була одна сім'я, дуже дружна сім'я. Справді, адже інститут тоді був невеличкий — по-моєму, людей десь 40—50. І от завдяки Копніну всім передавався настрій єдиної родини — дуже толерантної, доброзичливої до всіх своїх членів, з незмінним відчуттям гумору та іронії у спілкуванні. Подією було вивішування гумористичної газети, яку традиційно малював Попович.

Т.Ч.: Це ж іще з ваших студентських часів тривало?

В.Г.: Так, так... І головним героєм карикатур там завжди був сам Копнін. Коли вивішувалася газета, на весь коридор лунав регіт Копніна, який з насолодою споглядав оті, так би мовити, знущання, що їх чинили над ним його співробітники.

Т.Ч.: І це був зовсім новий струмінь, порівнюючи з тим, що було доти? І в університеті теж такого не було?

В.Г.: Так, в університеті такого не було. Там усе було досить офіційно.

Т.Ч.: І в газеті «Шиповник» теж?

В.Г.: Ні, газета «Шиповник» гарна була, але викладачів там не чіпали.

Т.Ч.: Тобто уявити собі там карикатуру на декана було неможливо?

В.Г.: Ні, ні. А в інституті справа гумористичною газетою не обмежувалася. От, скажімо, засідання вченої ради Копнін перетворив на подію. Формально ми, молодші співробітники, не були членами ради і не мали туди ходити. Але ми спеціально планували свій час, аби ці засідання не пропускати. Туди набивався весь інститут, тому що це було подією.

Т.Ч.: А чому?

В.Г.: Ну, перш за все, Копнін був єдиним з філософів України, який дуже активно їздив за кордон. Тоді це було великою рідкістю. Адже на всі офіційні міжнародні філософські зібрання запрошення отримував Радянський Союз, і делегація зазвичай складалася з чотирьох москвичів і когось одного з периферії. Оцим єдиним не-москвичем щоразу й виявлявся Копнін. Проте вся справа в тому, що це ж був Копнін, який за своїм інтелектуальним розвитком стояв на голову вище за багатьох отих московських офіціозів, які їздили туди. І через це інколи Копніна відряджали навіть у такі вояжі за кордон, на які просто не зважувалися мітіни, юдіни, йовчуки та подібні до них. Так, Копнін один із перших здійснив турне по американських університетах, виступаючи там з лекціями з філософії.

Т.Ч.: Він міг читати лекції англійською мовою?

В.Г.: Ти знаєш, я якось не пам'ятаю. Не знаю, може там був переклад...

Т.Ч.: А взагалі він знав мови?

В.Г.: Я думаю, що знав.

Т.Ч.: Що саме по собі у нас тоді було подією.

В.Г.: Так, саме по собі. Але подією ставала обов'язкова доповідь Копніна про кожну з своїх поїздок на вченій раді. Це завжди був довгий і неймовірно захопливий виступ, в якому Копнін заторкував усі зрізи, починаючи із суто побутових вражень, які він одержав за отою «залізною завісою», і включаючи, як головну складову частину доповіді, досить придатний для розуміння виклад суті тих філософських проблем, в обговоренні яких він брав участь, перебуваючи за рубежем. Не було жодного філософа-москвича, який через ті чи ті обставини з'явився в Києві, якого б Копнін не «витагнув» зі спеціальною доповіддю на засідання вченої ради. Тобто вчена рада, на додачу до розгляду своїх поточних справ, перетворювалася таким чином на справжній центр інтелектуального спілкування, цілком виправдовуючи свою назву «вченої».

Копнін також запровадив реформу структури інституту. Інститут відтоді поділяється на відділи не за окремими філософськими науками, скажемо так, а за проблемами. Тобто кожен відділ працює над розв'язанням якоїсь проблеми. Це був такий його відпрацьований підхід.

Т.Ч.: А кого ставили завідувачами відділів?

В.Г.: Ну, сам Копнін був завідувач відділу, Євдокименко був завідувач відділу, Дишлевий — завідувач відділу філософських проблем природознавства, Коваль такий був...

Т.Ч.: Це все були люди старшого віку?

В.Г.: Ну, так.

Т.Ч.: А «старшого» — це як? Близько сорока?

В.Г.: Так, десь близько сорока. Аветисяну, який очолював відділ критики сучасної буржуазної філософії, було дещо більше...

(Далі буде)

Тетяна Чайка — кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України. Сфера наукових інтересів — історія давньоруської філософської думки, етика, юдаїка.
